

QASHQADARYO VILOYATI SANOAT ISHLAB CHIQARISHINING HUDUDIIY JIHATLARI

Abdiholiqova Gulnovro'zxon Alisher qizi

Qarshi davlat universiteti

Geografiya kafedrası tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada Qashqadaryo viloyati sanoat ishlab chiqarishining hududiy tashkil etilishi, tarmoqlar bo'yicha joylashuv xususiyatlari hamda sanoat salohiyatining iqtisodiy-geografik omillar bilan bog'liqligi tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida viloyat sanoatining yetakchi tarmoqlari – yoqilg'i-energetika, qayta ishlash va qurilish materiallari sanoatining hududiy tarkibi va rivojlanish tendensiyalari statistik ma'lumotlar asosida baholanadi.

Kalit so'zlar: sanoat ishlab chiqarishi, hududiy joylashuv, sanoat tarmoqlari, iqtisodiy geografik omillar, sanoat salohiyati, hududiy tafovut.

Abstract. This article analyzes the territorial organization of industrial production in the Kashkadarya region, the characteristics of its location by sector, and the relationship of industrial potential with economic and geographical factors. In the course of the research, the territorial structure and development trends of the leading industries of the region - fuel and energy, processing and building materials industries - are assessed based on statistical data.

Keywords: industrial production, territorial location, industrial sectors, economic and geographical factors, industrial potential, territorial differences.

Kirish. Jahon miqyosida sanoat ishlab chiqarishining hududiy tashkil etilishi masalasi iqtisodiy geografiyaning muhim ilmiy yo'nalishlaridan biri

hisoblanadi. Global miqyosda ishlab chiqarish kuchlarining joylashuvi tabiiy resurslar bazasi, transport-logistika infratuzilmasi, mehnat resurslari va bozor omillarining hududiy uyg'unligi bilan belgilanib, mamlakatlar va mintaqalar o'rtasida sanoat rivojlanishining notekisligini yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, sanoat tarmoqlarining ma'lum hududlarda yuqori darajada kontsentratsiyalanishi iqtisodiy makonning funksional tuzilishini o'zgartirib, mintaqaviy ixtisoslashuv va hududiy raqobatbardoshlikni shakllantiruvchi asosiy omilga aylanmoqda. Shu bois sanoat ishlab chiqarishining hududiy jihatlarini iqtisodiy geografik yondashuv asosida o'rganish global miqyosda barqaror rivojlanish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish hamda hududlararo nomutanosibliklarni kamaytirish nuqtayi nazaridan dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

O'zbekiston sharoitida sanoatni hududiy jihatdan oqilona joylashtirish masalasi milliy iqtisodiyotning tarkibiy modernizatsiyasi va mintaqaviy rivojlanish siyosati bilan uzviy bog'liqdir. Respublikada sanoat ishlab chiqarishining hududiy tarkibi tarixiy-iqtisodiy omillar, tabiiy resurslar joylashuvi hamda transport-geografik holat ta'sirida shakllangan bo'lib, ayrim hududlarda sanoat salohiyatining yuqori darajada jamlanishiga olib kelgan. Bu jarayonda Qashqadaryo viloyati alohida o'rin tutadi, chunki viloyat yoqilg'i-energetika resurslariga boyligi, qulay iqtisodiy geografik o'рни va mehnat resurslari salohiyati bilan sanoat ishlab chiqarishining muhim hududiy markazlaridan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, sanoat tarmoqlarining viloyat hududi bo'yicha notekis joylashuvi, ishlab chiqarishning ayrim tumanlarda yuqori kontsentratsiyalanishi hududiy rivojlanishda tafovutlarni kuchaytirmoqda. Mazkur holat Qashqadaryo viloyati sanoat ishlab chiqarishining hududiy jihatlarini ilmiy asosda tahlil qilish, uning iqtisodiy geografik qonuniyatlarini aniqlash hamda hududiy rivojlanishni muvozanatlashtirishga qaratilgan takliflar ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

Asosiy qism. Qashqadaryo viloyati sanoat ishlab chiqarishining shakllanishida eng muhim omillardan biri uning boy tabiiy resurslar bazasi, ayniqsa yoqilg'i-energetika zaxiralarining hududiy kontsentratsiyasidir. Viloyat hududida joylashgan neft va tabiiy gaz konlari sanoat rivojlanishining dastlabki bosqichlaridayoq yoqilg'i-energetika tarmog'ining ustuvor ixtisoslashuvini belgilab berdi. Ushbu resurslar nafaqat qazib chiqarish sanoatining, balki kimyo, energetika va qurilish materiallari sanoatining shakllanishiga ham asos bo'lib xizmat qildi. Tabiiy resurslarning hududiy joylashuvi sanoat obyektlarining aynan resurs manbalariga yaqin hududlarda vujudga kelishiga olib kelib, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va energetik mustaqillikni ta'minlash imkonini yaratdi. Shu jihatdan, viloyat sanoatining shakllanish jarayoni iqtisodiy geografiyada keng qo'llaniladigan resursga yo'naltirilgan joylashtirish tamoyiliga to'liq mos keladi.

Viloyatning transport-geografik o'rni ham sanoat ishlab chiqarishining hududiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Qashqadaryo hududi respublikaning markaziy va janubiy qismlari o'rtasida joylashgan bo'lib, yirik temiryo'l va avtomobil yo'llari orqali boshqa iqtisodiy rayonlar bilan bog'langan. Ushbu holat sanoat mahsulotlarini ichki bozorga yetkazib berish, xomashyo va texnologik resurslarni tashish jarayonlarini nisbatan qulaylashtiradi. Transport infratuzilmasining rivojlanishi ishlab chiqarish kuchlarining hududiy joylashuviga ta'sir ko'rsatib, ayrim tumanlarda sanoat korxonalarining yuqori darajada jamlanishiga sabab bo'lgan. Bundan tashqari, viloyatning demografik salohiyati, ya'ni mehnat resurslarining nisbatan yuqori ulushi sanoat tarmoqlarini kadrlar bilan ta'minlash imkonini kengaytirib, mehnatga yo'naltirilgan ishlab chiqarish turlarining rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratmoqda. Shu tariqa, tabiiy-resurs omili transport-geografik va mehnat resurslari bilan o'zaro uyg'unlashgan holda viloyat sanoatining hududiy modelini shakllantirgan.

O'zbekiston hududiy sanoat siyosati doirasida Qashqadaryo viloyati respublika sanoat makonida strategik ahamiyatga ega hududlardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Mamlakat miqyosida sanoatni hududiy diversifikatsiya qilish, xomashyo bazasiga yaqin ishlab chiqarishlarni rivojlantirish va mintaqalararo iqtisodiy tafovutlarni qisqartirishga qaratilgan siyosat Qashqadaryo viloyatida ayniqsa yoqilg'i-energetika va qayta ishlash sanoatini rivojlantirish orqali amalga oshirilmoqda. Viloyat sanoatining shakllanishi nafaqat resurslarga tayanadi, balki uning iqtisodiy makondagi funksional o'rni bilan ham belgilanadi: u bir tomondan respublika yoqilg'i-energetika bazasining muhim qismi bo'lsa, ikkinchi tomondan sanoat mahsulotlarini yetkazib beruvchi mintaqaviy ishlab chiqarish markazi vazifasini bajaradi. Shu sababli Qashqadaryo viloyati sanoat ishlab chiqarishining shakllanish omillarini iqtisodiy-geografik jihatdan tahlil qilish mamlakat sanoat makonining hududiy tuzilishini chuqurroq anglash va kelgusida sanoatni joylashtirishning ilmiy asoslangan modelini ishlab chiqish uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Qashqadaryo viloyatida sanoat ishlab chiqarishining hududiy taqsimlanishini dinamik jihatdan tahlil qilish sanoat rivojlanishining iqtisodiy-geografik qonuniyatlarini aniqlash imkonini beradi. Mazkur jadvalda 2010–2025-yillar oralig'ida viloyat jami sanoat mahsuloti hajmida shaharlar va tumanlarning ulushi foizda ifodalangan bo'lib, u hududlararo sanoat salohiyatining qay darajada notekis shakllanayotganini ko'rsatadi. Statistik ma'lumotlarning uzoq davr kesimidagi solishtirma tahlili sanoat ishlab chiqarishining muayyan hududlarda kontsentratsiyalanish jarayonlarini, ayrim tumanlarda esa sanoat faolligining pasayishi yoki yangi sanoat markazlarining vujudga kelishini aniqlash imkonini yaratadi. Shu jihatdan, jadval ma'lumotlari asosida olib boriladigan tahlil O'zbekiston hududiy sanoat siyosati doirasida Qashqadaryo viloyati sanoat makonining ichki tuzilishini ochib berishga xizmat qiladi.

**Qashqadaryo viloyati bo'yicha jami sanoat ishlab chiqarish hajmida
tumanlar ulushi (jamiga nisbatan foizda, 2010-2025-yillar)**

Jadval Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida
tuzilgan.

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, 2010-yilda viloyat sanoat ishlab

№	Ma'muriy birliklar	yillar				
		2010 y.	2015 y.	2020 y	2024 y	2025 y
	Qashqadaryo viloyati	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1.	Qarshi shahri	14,4	18,0	20,2	12,4	11,2
2.	Shahrisabz shahri	-	-	2,2	1,9	1,8
	tumanlar:					
3.	G'uzor	22,4	22,7	18,5	11,5	10,1
4.	Dehqonobod	0,6	1,9	4,0	2,7	2,4
5.	Qamashi	1,1	1,6	3,8	2,2	2,0
6.	Qarshi	1,1	1,7	4,2	6,8	6,4
7.	Koson	2,1	3,8	5,2	4,2	4,6
8.	Kitob	0,5	1,4	2,7	3,8	3,7
9.	Mirishkor	0,9	1,3	2,1	2,6	2,7
10.	Muborak	51,2	32,3	4,3	3,1	2,9
11.	Nishon	1,0	5,2	20,6	24,5	25,4
12.	Kasbi	1,0	1,3	2,7	6,0	5,6
13.	Ko'kdala	-	-	-	0,7	0,6
14.	Chiroqchi	0,6	1,6	2,5	2,3	2,0
15.	Shahrisabz	2,3	5,6	2,9	2,7	2,5
16.	Yakkabog'	0,8	1,6	4,3	2,5	2,2

chiqarishida eng yuqori ulush Muborak tumani (51,2 %), G'uzor tumani (22,4 %) va Qarshi shahriga (14,4 %) to'g'ri kelgan bo'lib, sanoat ishlab chiqarishining asosiy qismi ushbu hududlarda yuqori darajada kontsentratsiyalashgan. Bu holat, avvalo, Muborak va G'uzor tumanlarida yoqilg'i-energetika majmuasining rivojlanganligi bilan izohlanadi. 2015-yilda ham mazkur hududlarning ustun mavqei saqlanib qolgan bo'lsa-da, Muborak tumanining ulushi keskin kamayib, 32,3 foizni tashkil etgan. Shu bilan birga, Qarshi shahri va Nishon tumanining ulushi nisbatan ortib, sanoat ishlab chiqarishining hududiy tarkibida yangi nisbatlar shakllana boshlaganini ko'rsatadi. Bu jarayon viloyatda sanoatning faqat bitta hududga bog'lanib qolmasdan, asta-sekin boshqa tumanlarga ham tarqala boshlaganidan dalolat beradi.

2020–2025-yillar oralig'ida sanoat ishlab chiqarishining hududiy tarkibida tub o'zgarishlar kuzatiladi. Jumladan, 2020-yilda Nishon tumanining ulushi 20,6 foizga yetib, 2024–2025-yillarda mos ravishda 24,5 va 25,4 foizni tashkil etgan holda viloyatdagi eng yirik sanoat markaziga aylangan. Ayni paytda Muborak tumanining ulushi 2010-yildagi 51,2 foizdan 2025-yilda 2,9 foizgacha keskin qisqargan bo'lib, sanoat ishlab chiqarishining hududiy qayta taqsimlanish jarayoni yuz berganini ko'rsatadi. Qarshi shahri ulushining 2020-yildagi 20,2 foizdan 2025-yilda 11,2 foizga pasayishi esa sanoat ishlab chiqarishining ma'lum darajada shahar markazlaridan tumanlarga siljiyotganini anglatadi. Shu bilan birga, Qarshi, Kasbi, Koson va Kitob tumanlarida sanoat ulushining ortishi sanoatning hududiy diversifikatsiyasi kuchayib borayotganidan dalolat beradi.

Mazkur dinamik jarayonlar iqtisodiy geografik nuqtayi nazardan sanoat ishlab chiqarishining resurs omiliga qattiq bog'liqligidan bosqichma-bosqich hududiy ko'p markazli tizimga o'tish jarayonini aks ettiradi. Agar dastlab sanoat ishlab chiqarishi asosan yoqilg'i-energetika bazasi joylashgan hududlarda yuqori darajada jamlangan bo'lsa, keyingi yillarda qayta ishlash

tarmoqlarining rivojlanishi, infratuzilma imkoniyatlarining kengayishi va hududiy sanoat siyosatining faollashuvi natijasida yangi sanoat markazlari shakllanmoqda. Natijada viloyat sanoat makonida hududlararo tafovutlar mutlaq ustun hududlardan nisbatan muvozanatli tarkibga tomon siljimoqda. Bu holat Qashqadaryo viloyatida sanoat ishlab chiqarishining hududiy tarkibi tobora murakkablashib, iqtisodiy makonning funksional tuzilmasi qayta shakllanayotganini ko'rsatadi hamda kelgusida sanoatni joylashtirishni ilmiy asosda rejalashtirish zaruratini yanada dolzarblashtiradi.

Xulosa. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, Qashqadaryo viloyati sanoat ishlab chiqarishining hududiy tuzilishi tarixan yoqilg'i-energetika resurslariga tayanib shakllangan bo'lib, dastlab sanoat ishlab chiqarishi alohida hududlarda yuqori darajada kontsentratsiyalashgan. Vaqt o'tishi bilan transport-geografik omillar, ishlab chiqarish infratuzilmasining rivojlanishi va mehnat resurslaridan foydalanish imkoniyatlarining kengayishi natijasida sanoatning hududiy tarkibi sezilarli darajada o'zgargan. Statistik ma'lumotlar asosida aniqlanishicha, sanoat ishlab chiqarishida yetakchi bo'lgan ayrim tumanlarning ulushi kamayib, yangi sanoat markazlari shakllanmoqda, bu esa sanoatning hududiy diversifikatsiyalanish jarayonini ifodalaydi. Mazkur holat iqtisodiy geografik nuqtayi nazardan ishlab chiqarish kuchlarining makon bo'ylab qayta taqsimlanishi va viloyat ichki iqtisodiy makonining murakkablashib borayotganini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, O'zbekiston hududiy sanoat siyosati doirasida Qashqadaryo viloyati sanoat ishlab chiqarishining hududiy rivojlanishi nafaqat resurs bazasiga, balki qayta ishlash tarmoqlarini kengaytirish, yangi sanoat zonalari va klasterlarini shakllantirish orqali ko'p tarmoqli iqtisodiy makonni barpo etishga yo'naltirilmoqda. Bu jarayon viloyatda hududlararo iqtisodiy tafovutlarni qisqartirish, bandlikni oshirish va mintaqaning raqobatbardoshligini kuchaytirish uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Natijada Qashqadaryo viloyati sanoat ishlab chiqarishining hududiy

jihatlarini iqtisodiy geografik nuqtayi nazaridan nafaqat mavjud holatni baholash, balki kelgusida sanoatni joylashtirishning optimallashtirilgan modelini ishlab chiqish uchun mustahkam ilmiy asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Колосовский Н.Н. Избранные труды. – Смоленск: Ойкумена, 2006. – 336 с.
2. Солиев А.С. Иқтисодий география: назария, методика ва амалиёт (Танланган асарлар) / Монография. – Т.: Камалак, 2013. – 227 б.
3. Abdiholiqova G.A. Ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishning klassik nazariyalari // “Zamonaviy geografiyada innovatsion g’oyalar: raqamli iqtisodiyot va GIS texnologiyalar” Xalqaro-ilmiy amaliy konferensiya Qarshi shahri 2024. Bet. 336-340
4. Abdukholiqova G.A. The main characteristics of the development of Uzbekistan industry networks // Электронное научно-практическое периодическое издание. Экономика и социум. №2 (117), 2024.
5. Fayzullayev M.A., Abdiholiqova G.A. Qashqadaryo viloyati sanoat tarmoqlari rivojlanishining hududiy xususiyatlari // ILIM hám JÁMIYET Ilimiy-metodikaliq jurnal. №7.2025. B. 47-50
6. Weber, Alfred. Theory of the Location of Industries. University of Chicago Press, 1929.